

TÜNZALƏ HÜSÜYEVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
thusuyeva@mail.ru

AZƏRBAYCAN BANK SEKTÖRÜNDA MÜƏSSİSƏDAXİLİ AUDIT VƏ ONUN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: daxili audit , bank sistemi, daxili nəzarət, risklər,daxili audit prinsipləri

Key words: internal audit, banking system, internal control, risks, internal audit principles

Ключевые слова: внутренний аудит, банковская система, внутренний контроль, риски, принципы внутреннего аудита

Daxili audit müəssisə və təşkilatların fəaliyyətinin inkişafına, əhəmiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş müstəqil, obyektiv, təminatverici və məsləhətverici fəaliyyətdir. Bu fəaliyyət riskin idarə olunması, nəzarətin və idarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və inkişafına sistemli yanaşmaqla təşkilata öz məqsədlərinə nail olmaqda kömək edir.

Daxili audit bank aktivlərinin təhlükəsizliyini təmin edən müvafiq nəzarət mexanizmlərinin mövcudluğunu, bankın səhmdarlara, nəzarətedici orqanlara və ictimaiyyətə təqdim etdiyi dövrü hesabatların dəqiqliyini, tamlığını və dürüstlüyünü təsdiq edir. Daxili audit bankın daxili nəzarət sistemlərinin mütəmadi yoxlanılması prosesinin, habelə bankın etibarlı və prudensial idarə edilməsini və fəaliyyətini təmin edən daxili nəzarət sisteminin bir hissəsidir. Daxili audit bankın Müşahidə Şurasından və İdarə Heyətindən müstəqil olaraq fəaliyyət göstərir.

Əgər, bankın fəaliyyəti zamanı nəzarət mexanizmləri, əməliyyat proseduraları – qeyri-səmərəlilik, uyğunsuzluqlar, yaxud saxtakarlıq və ya qəsdən manipulyasiya nəticəsində dəyə biləcək zərər minimuma endirilə bilərsə, daxili audit proqramı mükəmməl hesab edilə bilər. Səmərəli audit bank fəaliyyətinə nəzarəti təmin edir, bank əməliyyatlarının dəqiqliyinə və etibarlılığına xidmət göstərir.

Daxili auditin aşağıdakı prinsipləri vardır:

Fasiləsizlik. Bankın daxili auditini daimi əsaslarla həyata keçirilməlidir. Bank rəhbərliyi daxili auditin əməliyyatların miqyasına və növünə müvafiq olmasını təmin etməyə borcludur. Yəni, daxili auditini həyata keçirənlərə kifayət qədər maddi və insan resursları ayrılmalıdır.

Müstəqillik. Daxili audit bölməsi həm yoxlanılan əməliyyatlardan, həm də nəzarətin gündəlik prosesindən müstəqil olmalıdır. Bu bölməyə bank fəaliyyətinin bütün sferalarında vəzifələrini öz təşəbbüsləri ilə həyata keçirmək və nəticələr haqqında rəhbərliyə maneəsiz məruzə etmək hüquqi verilməlidir. Bir sıra hallarda daxili auditin keyfiyyəti, xarici auditorlar və ya bankın audit komitəsi tərəfindən qiymətləndirilə bilər.

Təcrübə göstərir ki, daxili audit bölməsinə təşəbbüs, bankın hər hansı bir əməkdaşına və istənilən sənədinə birbaşa çıxış hüququ verilməlidir.

Obyektivlik və qərəzsizlik. Obyektivlik və qərəzsizlik o deməkdir ki, daxili audit bölməsi hər hansı münaqişə maraqlarından kənar olmalıdır.

Təcrübə göstərir ki, daimi olaraq eyni vəzifələrin yerinə yetirilməsi daxili auditorun tənqidi mühakimə yürütməsinə mənfi təsir göstərir. Bu səbəbdən daxili audit bölməsi əməkdaşlarının məsuliyyətlərinə dövrü olaraq baxış keçirilməsi məqsədəuyğundur. Qərəzsizliyə riayət olunması, daxili auditorlardan bankın heç bir əməliyyatında iştirak etməməyi tələb edir.

Səriştəlilik. Hər bir daxili auditorun səriştəliliyi və ixtisasının daim artırılması, daxili audit bölməsinin müvəffəqiyyətli işinin əsas göstəricisidir.

Komplekslilik. Bütövlükdə daxili audit bölməsi bankın bütün fəaliyyət növlərini yoxlamağa qadir olmalıdır. Daxili audit bölməsinin tərkibində mühasibat uçotu və vergi, bank texnologiyaları və informasiya sistemləri, informasiyaların qorunması üzrə mütəxəssislər olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili audit xidmətinin yaradılması bütün banklar üçün zəruridir, ştat üzrə daxili audit xidmətinin say tərkibi bank aktivlərinin, bankın filial şəbəkəsinin miqyasından, bankın daxili nəzarət üzrə siyasətinin müəyyən etdiyi vəzifələrin həcmi və xarakterindən asılı olaraq, Maliyyə-təftiş komissiyası və İdarə Heyətinin təklifləri ilə Müşahidə şurası tərəfindən müəyyən olunur. Daxili audit xidmətinin rəhbəri, üzvləri və ya daxili auditor, vəzifəyə bankın Müşahidə şurasının və Maliyyə-təftiş komissiyasının təqdimatı ilə İdarə Heyəti tərəfindən təsdiq olunur. Ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən xarici bankların filiallarında, onların baş bankı tərəfindən müntəzəm surətdə audit keçirilərsə, həmin filiallarda ştat üzrə auditor olmaya bilər, lakin həmin filiallarda bu qaydaların tələblərinə cavab verən daxili nəzam sisteminin yaradılması zəruridir.

Audit başa çatdıqdan dərhal sonar auditor rəyi tərtib edilir. Bu rəy auditin məqsədlərini, miqyasını, nəticələri barədə hesabatı və problemlərin aşkara çıxarıldığı hər bir sahə üzrə ətraflı tövsiyələri əks etdirir. Bu zaman tövsiyələrdə auditin nəticələrinin qısa xarakterik təsviri, tələb olunan islah tədbirləri, bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün məsul şəxslərin adı və onların həyata keçirilməsi müddətləri göstərilir. Hazır rəylər birbaşa bankın müşahidə şurasına və maliyyə-təftiş komissiyasına, rəylərin surətləri isə bankın idarə heyətinə və şöbə rəislərinə təqdim edilir.

Kredit təşkilatlarında daxili nəzarət sisteminin, o cümlədən daxili audit işinin vəziyyəti, Mərkəzi Bank tərəfindən yoxlanılır. Bundan başqa Mərkəzi Bank tərəfindən kredit təşkilatlarından vaxtaşırı olaraq daxili nəzarət sisteminin vəziyyəti və keçirilmiş audit yoxlamalarının nəticələrinə dair hesabatlar tələb edilə bilər.

Hər bir bank öz fəaliyyətində daxili nəzarət mexanizmlərinin adekvatlığını təmin etmək məqsədilə aşağıdakı əsas prinsipləri və qaydaları rəhbər tutmalıdır:

1. Mükəmməl təşkilati struktur;
2. Zəruri siyasət və uçot qaydaları;
3. Aktivlərin qorunması üçün tədbirlər;
4. Daxili audit üzrə səmərəli proqram.

Daxili audit Müşahidə Şurasının, Maliyyə-təftiş komissiyasının və İdarə Heyətinin sərəncamında olan ən səmərəli daxili nəzarət vasitəsidir. Səmərəli audit zəruri nəzarət atmosferi yaradır, bank əməliyyatlarının dəqiqliyinə və etibarlılığına xidmət göstərir. Daxili auditin bu qaydalarla müəyyən olunmuş məqsəd və vəzifələri, bankın Maliyyə-təftiş komissiyasının qanunvericiliklə ona həvalə edilmiş səlahiyyətlərinin icrasını istisna etmir. Maliyyə-təftiş komissiyası öz vəzifə və səlahiyyətlərinin icrasında daxili və xarici audit yoxlamalarına əsaslanma bilər. Aktivlərin keyfiyyətinə nəzarət (kreditlərə nəzarət daxil olmaqla) bankın aktivlərinin qiymətləndirilməsi üsuludur. Onların dəyəri bankın maliyyə vəziyyətinə uzun müddətli təsir göstərir. Təhlilə problemlə aktivlərin qiymətləndirilməsi və kreditləşdirmə prosesində zəifliklərin müəyyən edilməsi daxildir. Effektiv sistemə müstəqil təhlil və əməkdaşlar tərəfindən kreditlərin təsnifləşdirilməsi də daxildir. Sənəddə aktivlərin keyfiyyətinin təhlili haqqında nəticələrin Müşahidə Şurasına və ya müvafiq komitələrə təqdim olunması nəzərdə tutulmalıdır.

Daxili bank auditinin keçirilməsində də bir sıra problemlərlə qarşılaşılır. Daxili auditin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakılara xüsusi nəzər salmaq lazımdır:

♣ müşahidə şurasının banklardakı daxili nəzarət sistemindəki vəzifəsi və məsuliyyətlərinin artırılmasına və onların daxili nəzarətin vəziyyəti haqda informasiya ilə təmin olunmasına;

♣ bankın inkişaf vəzifələrinə və onlar tərəfindən qəbul olunan risklərə uyğun olaraq, daxili audit xidməti işçilərinin sayının təyin olunmasına və peşəkar hazırlıqlarının görülməsinə.

Hesab edirik ki, daxili audit xidməti bankın iri struktur bölməsi olmalı deyil və onun işçilərinin sayı orta hesabla ümumi bank heyətinin bir faizindən çox olmamalıdır. O cümlədən, daxili audit xidməti və bankın heyətinin say nisbəti, onların apardıqları əməliyyatların say və xarakterindən asılıdır və ona müxtəlif amillər təsir göstərdiyindən bu daimi xarakter

daşımamalıdır. Misal üçün, daxili nəzarət sisteminin yaxşı təşkil edilməməsi, nəzarət orqanlarının çoxsaylı iradları, kadr axını, bank biznesinin yaxşı tərəqqisi (həmçinin, yeni struktur bölmələrinin açılması, bank tərəfindən məhsul və texnologiyaların tətbiq edilməsi) kimi faktorlar daxili audit xidməti işçilərinin sayının artırılması amilinə aid olunur. Daxili audit xidməti işçilərinin peşəkar səriştələri onun işinin effektivliyinin xüsusi şərtidir. Mərkəzi Bank qeyd etdiyi rəyə görə daxili audit xidməti personalının öyrədilməsi üzrə banklar tərəfindən göstərilən cəhdlərə baxmayaraq, onun işçilərinin peşəkar hazırlıq səviyyəsi hələ də qənaətbəxş deyil.

Daxili auditin bir çox cəhətlərinin kifayət qədər araşdırılsa da, bu sektorda hələlik elmi araşdırılmasını tələb edən bəzi metodoloji və təşkilati problemlər nəzərə çarpır. Bunlar aşağıdakılardır:

- normativ sənədlərdə və elmi kitablarda daxili auditin funksiyaları konkret şəkildə təyin edilməmişdir. Bir çox durumlarda daxili auditin təftişlə eyniləşdirilir, onun funksiyaları mühasibat uçotunda əks olunmuş əməliyyatların tamlığı və dəqiqliyinin təsdiqi ilə bitir. Biznes proseslərinin araşdırılmasına, əməliyyat risklərinin qdəyərləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilmir;

- daxili auditin prinsiplərinin formula etmək vacibdir;

- geniş filal şəbəkəsinə sahib olan banklarda daxili auditin həyata keçirilməsi əlamətləri tam dəqiq olmamışdır.

Mərkəzi Bankın daxili auditorlarla qarşılıqlı əlaqəsinin yaxşılaşdırılması üçün il ərzində işgüzar görüşlər və bank auditini keçirən auditorlarla seminarlar təşkil etmək lazımdır. Bu cür görüşlər zamanı maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi ilə bağlı auditorların əsas vəzifələrini təyin etmək, illik hesabatların keçirilməsi nəticələrini danışmaq, audit və mühasibat uçotunun aktual problemlərini analiz etmək olar. Qeyd edilənlərə əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, bank auditini də daxil olmaqla, milli audit sistemi hələ də öz həllini tapmamış bəzi problemlərə malikdir. Hesab edirik ki, yuxarıda məsələyə gördüyümüz tədbirlər kompleksi bank auditinin effektivlik və etibarlılığını artırmaqdan əlavə, bank fəaliyyəti ilə bağlı bütün tərəflərin maraqlarını təmin etmək imkanı verəcək.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində:

1. "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı şəhəri, 11 fevral 2011-ci il
2. "Daxili audit haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 22 may 2007-ci il № 332-IIIQ
3. F. Ş. Hacıyev, Ş. H. Əliyev "Audit Bakı: İqtisad Universiteti, 2012
4. Abbasov Ə.M., Məmmədov Z.F. və başqaları. Bank işi və elektron bankçılıq. Dərslük. Bakı, Qanun.2003

5. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V. Bank işi. Dərslik. Bakı, Çaşıoğlu. 2009
6. Məmmədov Z.F. Pul, kredit və banklar. Dərslik. Bakı- 2010

Rus dilində:

7. Бычкова С.М. Планирование в аудите. М., «Финансы и статистика», 2000
8. Гаджиев Ш.Г. финансовая система Азербайджана в условиях глобального кризиса: изменение сравнительных оценок. Центральная Азия и Кавказ
9. Бычкова С.М. Планирование в аудите. М., «Финансы и статистика», 2000
10. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия. Пер. с франц. Под ред. Белых Л.П. – М., «Аудит»

Nəticə

Bank bazarı infrastrukturunun ən vacib və zəruri elementlərindən biri də bank auditini həyata keçirən subyektlərdir. Digər nəzarət və yoxlama orqanları kimi, bu subyektlər, yəni auditor firmaları da ölkədə bank sisteminin normal fəaliyyət göstərməsi, bu sistemin maliyyə cəhətdən gücləndirilməsi, dayanıqlığının möhkəmləndirilməsi, fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və dünya bank sisteminə inteqrasiya etməsini təmin edir. Kommersiya banklarının fəaliyyətinə nəzarət zərurəti bank sisteminin bazar iqtisadiyyatı şəraitindəki fəaliyyət xüsusiyyətlərindən yaranır. Bank sistemi ölkənin iqtisadi həyatında vasitəçi rolunu oynayır. Daxili audit bank nəzarətinin önəmli tərkib hissəsidir. Bank rəhbərliyinin və işçilərin öz səlahiyyətlərini lazımi səviyyədə yerinə yetirməsini təmin etmək məqsədilə bankda daxili audit prosedurları tətbiq olunmalıdır. Audit prosedurları rəhbərliyə daxili qayda və nəzarət sistemlərinin adekvat olması və onlara riayət edilməsi haqqında məlumatın verilməsini nəzərdə tutmalıdır. Aşkar olunmuş çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında İdarə Heyətinin gördüyü işlər audit hesabatlarında əks olunur və onun Müşahidə Şurasına təqdim edilməsi nəzərdə tutulur. Göstərilənlər sənəddə öz həllini tapmazsa audit xidmətinin əhəmiyyəti itirilmiş olur. Kredit təşkilatlarında daxili nəzarət sisteminin, o cümlədən daxili audit işinin vəziyyəti, Mərkəzi Bank tərəfindən yoxlanılır. Bundan başqa Mərkəzi Bank tərəfindən kredit təşkilatlarından vaxtaşırı olaraq daxili nəzarət sisteminin vəziyyəti və keçirilmiş audit yoxlamalarının nəticələrinə dair hesabatlar tələb edilə bilər.

T.Huseynova

**Internal audit in Azerbaijan banking sector and its organization
problems
Summary**

One of the most important and essential elements of the banking market infrastructure is banking audits. As with other supervisory and audit authorities, these subjects, ie audit firms, also provide the normal functioning of the banking system in the country, strengthening the financial stability of the system, improving its stability, and improving its performance and integration into the global banking system. The need to control the activities of commercial banks arises from the features of the functioning of the banking system in the market economy. The banking system plays a mediator role in the country's economic life. Domestic audit is an essential component of banking supervision. Internal audit procedures should be applied in the bank to ensure that the management of the bank and its employees fulfill their respective responsibilities properly. Audit procedures should provide guidance to the management on the adequacy and compliance with internal rules and controls. The performance of the Board of Directors in eliminating identified deficiencies is reflected in the audit reports and is to be submitted to its Supervisory Board. The significance of the audit service will be lost unless the document is resolved in the document. The status of internal control in credit institutions, including the internal audit, is checked by the Central Bank. Additionally, the Central Bank may periodically request credit organizations to report on the status of the internal control system and the results of the audit audit.

Т.Гусейнова

**Внутренний аудит в банковском секторе Азербайджана и проблемы
его организации
Резюме**

Одним из наиболее важных элементов инфраструктуры банковского рынка является банковский аудит. Как и в случае с другими надзорными и аудиторскими органами, эти субъекты, то есть аудиторские фирмы, также обеспечивают нормальное функционирование банковской системы в стране, укрепляя финансовую стабильность системы, улучшая ее стабильность и улучшая ее эффективность и интеграцию в глобальные банковские операции. Система. Необходимость контроля за деятель-

ностью коммерческих банков вытекает из особенностей функционирования банковской системы в условиях рыночной экономики. Банковская система играет посредническую роль в экономической жизни страны. Внутренний аудит является важной составляющей банковского надзора. Процедуры внутреннего аудита должны применяться в банке, чтобы гарантировать, что руководство банка и его сотрудники выполняют свои соответствующие обязанности должным образом. Процедуры аудита должны обеспечивать руководство для руководства по адекватности и соблюдению внутренних правил и мер контроля. Результаты деятельности Совета директоров по устранению выявленных недостатков отражены в аудиторских отчетах и должны быть представлены его Наблюдательному совету. Значение службы аудита будет потеряно, если документ не разрешен в документе. Статус внутреннего контроля в кредитных организациях, включая внутренний аудит, проверяется Центральным банком. Кроме того, Центральный банк может периодически запрашивать у кредитных организаций отчет о состоянии системы внутреннего контроля и результатах аудита

Rəyçi: Tağıyeva Nigar
İqtisad elmləri namizədi, dosent